

Β. ΑΝΑΞΑΓΟΡΑΣ

ΤΟΥ ΝΟΥΣ ΩΣ ΤΟΥ ΠΕΡΒΑΤΙΚΟΥ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝ ΤΟΥ ΑΝΘΡΩΠΟΥ

Θεμελιώδη είναι τὰ διδάγματα τοῦ ΑΝΑΞΑΓΟΡΟΥ (π. 500 - 428 π.Χ.)¹ περὶ τοῦ Νοῦ, ὡς ἀρχῆς, ἣτις διεκόσμησε τὰ πάντα ἐν τῷ κόσμῳ καὶ κινεῖ τὰ πάντα.

Ὁ ΑΝΑΞΑΓΟΡΑΣ πρῶτος εἰσήγαγεν εἰς τὴν Ὀντολογία τὸν Νοῦν, ὡς ἀρχὴν, δι' ἧς καὶ ἐπαινεῖ αὐτὸν ὁ ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΗΣ.

« Μετὰ δὲ τούτους καὶ τὰς τοιαύτας ἀρχάς, ὡς οὐχ ἱκανῶν οὐσῶν γεννηῆσαι τὴν τῶν ὄντων φύσιν, πάλιν ὑπ' αὐτῆς τῆς ἀληθείας, ὥσπερ εἶπομεν, ἀναγκαζόμενοι τὴν ἐχομένην ἐζήτησαν ἀρχὴν. τοῦ γὰρ εἶ και καλῶς τὰ μὲν ἔχειν τὰ δὲ γίνεσθαι τῶν ὄντων ἴσως οὔτε πῦρ οὔτε γῆν οὔτ' ἄλλο τῶν τοιούτων οὐδὲν οὔτ' εἰκὸς αἰτιον εἶναι οὔτ' ἐκείνους οἰηθῆναι· οὐδ' αὖ τῷ αὐτομάτῳ καὶ τῇ τύχῃ τοσοῦτον ἐπιτρέψαι πρᾶγμα καλῶς εἶχεν. νοῦν δὲ

1. Τὰ Ἀποσπάσματα τοῦ ΑΝΑΞΑΓΟΡΟΥ, πρβλ. DIELS - KRANZ, Die Fragmente der Vorsokratiker. II. Band. Berlin 1954⁷, σελ. 5 κ. ἐξ. ἰδίᾳ σελ. 32 κ. ἐξ.

Περὶ ΑΝΑΞΑΓΟΡΟΥ πρβλ.

CLEVE, FELIX, The philosophy of Anaxagoras. An attempt at reconstruction. New York, 1949.

GIGON, OLOF., Zu Anaxagoras, *Philologus* 91 (1936) 1 κ. ἐξ.

RAVEN, J. E., The basis of Anaxagoras' cosmology. *The Classical Quarterly*, XLVIII, New Series, Vol. IV (1954) σελ. 123 - 137.

τις εἰπὼν ἐνεῖναι, καθάπερ ἐν τοῖς ζώοις, καὶ ἐν τῇ φύσει τὸν αἴτιον τοῦ κόσμου καὶ τῆς τάξεως πάσης οἷον νήφων ἐφάνη παρ' εἰκῆ λέγοντας τοὺς πρότερον. φανερώς μὲν οὖν ἼΑναξαγόραν ἴσμεν ἀψάμενον τούτων τῶν λόγων»¹.

* * *

Κατὰ τὸν ἼΑναξαγόραν, ἐν τῷ σύμπαντι, τῷ περιέχοντι, «Ὁμοῦ πάντα χρήματα ἦν, ἄπειρα καὶ πλήθος καὶ σμικρότητα· καὶ γὰρ τὸ σμικρὸν ἄπειρον ἦν. καὶ πάντων ὁμοῦ ἐόντων οὐδὲν ἐνδηλον ἦν ὑπὸ σμικρότητος· πάντα γὰρ ἀήρ τε καὶ αἶθήρ κατεῖχεν, ἀμφοτέρα ἄπειρα ἐόντα· ταῦτα γὰρ μέγιστα ἐνεστὶν ἐν τοῖς σύμπασι καὶ πλήθει καὶ μεγέθει»².

Τὰ χρήματα, ἢ ὡς καὶ ἄλλως καλεῖ ὁ ἼΑναξαγόρας τὰ ἀρχέγονα ταῦτα μόρια τῆς ὕλης, τὰ σπέρματα, ἢ τὰ ὁμοιομερῆ, ἀγέννητα καὶ ἀφθαρτα, ἦσαν πάντα ὁμοῦ ἐν τῷ περιέχοντι.

«Ὀντων γὰρ πάντων ὁμοῦ, νοῦς ἐπελθὼν διεκόσμησεν»³.

Ὁ νοῦς δηλαδή, ἐπελθὼν ἐκίνησε τὰ πάντα, ἐγένετο δηλαδή αἰτία τῆς κινήσεως καὶ ἐπομένως τῆς ἀποκρίσεως αὐτῶν ἀπὸ τῆς ὅλης μάζης τοῦ περιέχοντος καὶ κατ' ἀκολουθίαν τῆς γενέσεως αὐτῶν.

* * *

Ὁ νοῦς εἶναι «μόνος αὐτὸς ἐπ' ἑαυτοῦ»⁴, πρὸς οὐδὲν χρῆμα εἶναι ἀναμειγμένος, ἀλλ' εἶναί τι τὸ «ἄσει-

1. ΑΡΙΣΤΟΤ. Μ.τ.φ. Α. 3. 984 β, 8 κ. ἐξ.

2. ΑΝΑΞΑΓΟΡΟΥ, ἼΑπόσπ. 1. Πρβλ. DIELS - KRANZ, Die Fragmente der Vorsokratiker. II. Band. Berlin 1954⁷.

3. Πρβλ. ΙΠΠΟΛΥΤ. Κ. π. αἴρ. Ι, 8, 1. Πρβλ. DIELS - KRANZ, ἼΕνθ' ἄνωτ. ΑΝΑΧΑΓΟΡΑΣ Α. 42.

4. ΑΝΑΞΑΓΟΡΟΥ, ἼΑπόσπ. 12.

ρον καὶ αὐτοκρατές», εἶναι ἄπειρος καὶ αὐτο-
δύναμος, ἔχει δηλαδή ἰδίαν ἄπειρον δύναμιν αὐτὸς ἀφ'
ἑαυτοῦ καὶ κρατεῖ αὐτὸς ἑαυτοῦ καὶ κυβερνᾷ αὐτὸς ἀφ'
ἑαυτοῦ.

Εἶναι ἐκ πάντων τῶν χρημάτων λεπτότατον καὶ κα-
θαρώτατον «καὶ γνώμην γε περὶ παντὸς πᾶσαν
ἴσχει καὶ ἰσχύει μέγιστον»¹.

Κατὰ ταῦτα ὁ Νοῦς εἶναι ἀρχὴ πνευματικῆς
φύσεως, ἄπειρος καὶ αὐτοκρατής, ἀρχὴ τῆς κινή-
σεως κατὰ τινὰ σκόπιμον ἐνέργειαν κινουῦσα, εἶναι ἀρχὴ
ἣτις ἔχει πᾶσαν γνώμην περὶ παντὸς καὶ ἔχει
ἐξ ἑαυτῆς μεγίστην δύναμιν, ἣτις τὰ μάλιστα
ἰσχύει.

«Ἔστι γὰρ λεπτότατόν τε πάντων χρημάτων καὶ κα-
θαρώτατον, καὶ γνώμην γε περὶ παντὸς πᾶ-
σαν ἴσχει καὶ ἰσχύει μέγιστον. Καὶ ὅσα γε
ψυχὴν ἔχει καὶ μείζω καὶ ἐλάσσω,
πάντων νοῦς κρατεῖ. καὶ τῆς περιχωρή-
σιος τῆς συμπάσης νοῦς ἐκράτησεν, ὥστε πε-
ριχωρῆσαι τὴν ἀρχήν. Καὶ πρῶτον ἀπὸ τοῦ μικροῦ ἤρξατο
περιχωρεῖν, ἐπὶ δὲ πλέον περιχωρεῖ, καὶ περιχωρήσει ἐπὶ
πλέον.

Καὶ τὰ συμμισγόμενά τε καὶ ἀποκρι-
νόμενα καὶ διακρινόμενα πάντα ἔγνω-
νοῦς. Καὶ ὅποια ἔμελλεν ἔσεσθαι καὶ ὅποια ἦν, ἅσσα νῦν
μὴ ἔστι, καὶ ὅποια ἔστι, πάντα διεκόσμησε νοῦς,
καὶ τὴν περιχώρησιν ταύτην, ἣν νῦν περιχωρεῖ τὰ τε
ἄστρα καὶ ὁ ἥλιος καὶ ἡ σελήνη καὶ ὁ ἀῆρ καὶ ὁ αἶθῆρ οἱ
ἀποκρινόμενοι. Ἡ δὲ περιχώρησις αὐτὴ ἐποίησεν
ἀποκρίνεσθαι»².

1. ΑΝΑΞΑΓΟΡΟΥ, Ἐπίκρ. 12.

2. ΑΝΑΞΑΓΟΡΟΥ, Ἐπίκρ. 12.

Ὁ Νοῦς εἶναι ἡ ἀρχὴ τῆς κινήσεως, διδάσκει ὁ Ἀναξαγόρας,

«τὴν δὲ τῆς κινήσεως καὶ τῆς γενέσεως αἰτίαν μίαν τὸν νοῦν»¹.

Τῆς κινήσεως ταύτης μετέχουσι πάντα κινούμενα ὑπὸ τοῦ νοῦ καὶ διὰ τῆς κινήσεως ἀποκρίνονται· «κινήσεως δὲ μετέχειν τὰ πάντα ὑπὸ τοῦ νοῦ κινούμενα συνελθεῖν τε τὰ ὅμοια»².

Οὕτως ἐκ τῆς κινήσεως, τῆς ὁποίας αἰτία ἐγένετο ὁ Νοῦς, ἀπεκρίθησαν ἐκ τοῦ πολλοῦ τοῦ περιέχοντος ὁ αἴθρ καὶ ὁ αἶθήρ.

«Καὶ γὰρ αἴθρ τε καὶ αἶθήρ ἀποκρίνονται ἀπὸ τοῦ πολλοῦ τοῦ περιέχοντος, καὶ τό γε περιέχον ἀπειρόν ἐστι τὸ πλῆθος»³.

Ὁ νοῦς περαιτέρω ἔδωκε τὴν πρώτην περιστροφικὴν κίνησιν, τὴν περιχώρησιν, ἣτις ἐπήνεγκε τὴν ἀπόκρισιν καὶ σύμμειξιν καὶ διάκρισιν τῶν σπερμάτων, τῶν ὁμοιομερῶν.

Οὕτως ἀπεκρίθησαν ἀπὸ τοῦ ἀραιοῦ τὸ πυκνὸν καὶ ἀπὸ τοῦ ψυχροῦ τὸ θερμὸν καὶ ἀπὸ τοῦ ζοφεροῦ τὸ λαμπρὸν καὶ ἀπὸ τοῦ διεροῦ τὸ ξηρόν.

Ἡ ἀπόκρισις καὶ διάκρισις τῶν χρημάτων δὲν γίνεται ἐξ ὀλοκλήρου, ἀλλ' οὕτως, ὥστε ἐν ἐκάστῳ ἀποκρινομένῳ παραμένουσιν ἐνυπάρχοντα καὶ ὅλα τὰ ἄλλα χρήματα, τὰ ὁμοιομερῆ, χαρακτηρίζεται δὲ μόνον τὸ ἀποκρινόμενον ἐκ τοῦ ἐπικρατοῦντος ἐν αὐτῷ.

1. Πρβλ. ΣΙΜΠΛ. Φυσικ. 27, 2. Πρβλ. DIELS — KRANZ, "Ενθ' ἄνωτ. ANAXAGORAS A. 41.

2. Πρβλ. ΙΠΠΟΛΥΤ. Κ. π. αἰρ. I, 8, 2. Πρβλ. "Ενθ' ἄνωτ.

3. ΑΝΑΞΑΓΟΡΟΥ, Ἀπόσπ. 2.

« Ἐν παντὶ παντὸς μοῖρα ἔνεστι πλὴν νοῦ, ἔστιν οἷσι δὲ καὶ νοῦς ἓνι »¹.

Μόνον ὁ Νοῦς εἶναι διακεκριμένος τελείως ἰδίᾳ ἀπὸ τῶν ἔστερημένων ζωῆς χρημάτων.

Ὁ Νοῦς διὰ τῆς κινήσεως κατευθύνει τὴν ἀπόκρισιν τῶν χρημάτων καὶ τὴν διάκρισιν αὐτῶν, ἥτις, διὰ τῆς περιχωρήσεως χωρεῖ περαιτέρω.

« Καὶ ἐπεὶ ἤρξατο ὁ νοῦς κινεῖν, ἀπὸ τοῦ κινουμένου παντὸς ἀπεκρίνετο, καὶ ὅσον ἐκίνησεν ὁ νοῦς, πᾶν τοῦτο διεκρίθη· κινουμένων δὲ καὶ διακρινομένων ἢ περιχωρήσεις πολλῶ μᾶλλον ἐποίει διακρίνεσθαι »².

Οὕτω συνετελέσθη ἡ γένεσις τῶν ὄντων. Ἡ γένεσις αὕτη, κατὰ τὸν Ἀναξαγόραν, εἶναι σύμμειξις ὑπαρχόντων χρημάτων.

« Τὸ δὲ γίνεσθαι καὶ ἀπόλλυσθαι οὐκ ὀρθῶς νομίζουσιν οἱ Ἕλληνες — διδάσκει ὁ ΑΝΑΞΑΓΟΡΑΣ — οὐδὲν γὰρ χρῆμα γίνεται οὐδὲ ἀπόλλυται, ἀλλ' ἀπὸ ἐόντων χρημάτων συμμίσγεται τε καὶ διακρίνεται. καὶ οὕτως ἂν ὀρθῶς καλοῖεν τό τε γίνεσθαι συμμίσγεσθαι καὶ τὸ ἀπόλλυσθαι διακρίνεσθαι »³.

Πρώτη ἐκ τῆς συμμείξεως ἐόντων χρημάτων συμπήγνυται ἡ γῆ, εἶτα τὰ ἄστρα, ὁ ἥλιος καὶ ἡ σελήνη

1. ΑΝΑΞΑΓΟΡΟΥ, Ἀπόσπ. 11. Πρβλ. καὶ ΣΙΜΠΛ. Φυσικ. 27,2. « πάντα γὰρ τὰ ὁμοιομερῆ, οἷον ὕδωρ ἢ πῦρ ἢ χρυσόν, ἀγένητα μὲν εἶναι καὶ ἄφθαρτα, φαίνεσθαι δὲ γινόμενα καὶ ἀπολλύμενα συγκρίσει καὶ διακρίσει μόνον, πάντων μὲν ἐν πᾶσιν ἐνόντων, ἐκάστου δὲ κατὰ τὸ ἐπικρατοῦν ἐν αὐτῷ χαρακτηριζόμενον. Χρυσὸς γὰρ φαίνεται ἐκεῖνο, ἐν ᾧ πολὺ χρυσίον ἐστὶ καίτοι πάντων ἐνόντων. λέγει γοῦν Ἀναξαγόρας ὅτι « ἐν παντὶ παντὸς μοῖρα ἔνεστι » καὶ « ὅτων πλεῖστα ἓνι, ταῦτα ἐνδηλότατα ἐν ἑκαστὸν ἐστι καὶ ἦν ». Πρβλ. DIELS — KRANZ, Ἐνθ. ἄνωτ. ANAXAGORAS A. 41.

2. ΑΝΑΞΑΓΟΡΟΥ, Ἀπόσπ. 13.

3. ΑΝΑΞΑΓΟΡΟΥ, Ἀπόσπ. 17.

καὶ οἱ ἄλλοι ἀστέρες, καὶ εἶτα οἱ ἄνθρωποι
καὶ τὰ ζῶα, ὅσα ἔχουσι ψυχὴν.

Πάντα τὰ ἔμψυχα ὄντα κατευθύνονται ὑπὸ τοῦ νοῦ.
Καὶ τὰ φυτὰ ἀκόμη ἔχουσι νοῦν καὶ γνῶσιν.

Ὁ Νοῦς πάντα ἔγνω. Ὁμοίως κρατεῖ πάντων ἐκεί-
νων ὅσα ἔχουσι ψυχὴν.

« Ἀρχὴν γε τὸν νοῦν τίθεται μάλιστα πάντων
— λέγει ὁ Ἀριστοτέλης περὶ τοῦ Ἀναξαγόρου — ... Ἀποδίδωσι
δ' ἄμφω τῇ αὐτῇ ἀρχῇ, τότε γινώσκειν καὶ τὸ
κινεῖν, λέγων νοῦν κινῆσαι τὸ πᾶν »¹.

Πᾶν ὅ,τι ἔχει ψυχὴν μετέχει τοῦ νοῦ καὶ ὁ νοῦς κρατεῖ
αὐτοῦ.

« Καὶ ὅσα γε ψυχὴν ἔχει καὶ μείζω καὶ ἐλάσσω, πᾶν-
των νοῦς κρατεῖ »².

Οὕτως ὁ ἄνθρωπος μετέχει τοῦ νοῦ, ὁ δὲ νοῦς εἶναι ἢ
γνωστικὴ ἀρχή, ἣτις κινεῖ τὸν ἄνθρωπον πρὸς
γνῶσιν καὶ κρατεῖ αὐτοῦ.

Κατὰ τὸν Ἀναξαγόραν, ὁ νοῦς ὑπάρχει ἀεὶ ἄπειρος
καὶ αὐτοκρατής, καὶ ἵνα μεταχειρισθῶμεν παραστατικωτέ-
ραν ἔκφρασιν, τὴν ὁποῖαν ἄλλως τε χρησιμοποιοεῖ ὁ Ἀνα-
ξαγόρας, καὶ μάλιστα καὶ τώρα ὁ νοῦς εἶναι
παρών, ὑπάρχει δηλαδὴ ἐνεργός.

Τοῦτο δὲ συμβαίνει, ἵνα ὁ νοῦς διακοσμήσῃ καὶ τὰ
ἄλλα πάντα, τὰ ὑπάρχοντα ἐν τῷ πολλῷ τῷ περιέχοντι
καὶ ἵνα διακοσμήσῃ ἐπίσης καὶ διαφοροποιήσῃ καὶ περαι-
τέρω καὶ ἐκεῖνα, τὰ ὅποια ἀποκριθέντα συνανεμείγησαν
καὶ πάλιν μετὰ τοῦ πολλοῦ τοῦ περιέχοντος καὶ μετ' ἄλλων
καὶ ἐκεῖνα τὰ ὅποια ἔχουσιν ἀποκριθῆ καὶ ὑπάρχουσιν
ἀποκεκριμένα καὶ περαιτέρω διακρινόμενα.

« Ὁ δὲ νοῦς, ὅς ἀεὶ ἐστὶ, τὸ κάρτα καὶ νῦν ἐστὶν ἵνα

1. ΑΡΙΣΤΟΤ. Π. Ψυχῆς Α. 2. 405 α, 15 κ. ἐξ.

2. ΑΝΑΞΑΓΟΡΟΥ, Ἀπόσπ. 12.

καὶ τὰ ἄλλα πάντα, ἐν τῷ πολλῷ περιέχοντι καὶ ἐν τοῖς προσκριθεῖσι καὶ ἐν τοῖς ἀποκεκριμένοις»¹.

Πάντα δηλαδή ἔγνω νοῦς «καὶ ὅποια ἔμελλεν ἔσεσθαι καὶ ὅποια ἦν, ἄσσα νῦν μὴ ἔστι, καὶ ὅποια ἔστι»², καὶ πάντα διεκόσμησε καὶ διακοσμεῖ καὶ διὰ πάντων διήκει.

«Νοῦς εἶναι τοῦτο· αὐτοκράτορα γὰρ αὐτὸν ὄντα καὶ οὐδενὶ μεμιγμένον πάντα φησὶν αὐτὸν κοσμεῖν τὰ πράγματα διὰ πάντων ἰόντα»³.

Οὕτως ὁ Νοῦς ἐπάγεται διὰ τῆς κινήσεως τὴν ἀπόκρισιν, τὴν σύμμιξιν καὶ τὴν διάκρισιν τῶν χρημάτων, ἢ ὡς ἄλλως καλεῖ ταῦτα ὁ Ἀναξαγόρας, τῶν σπερμάτων ἢ τῶν ὁμοιομερῶν.

Ὁ νοῦς εἶναι αἰτία τῆς κινήσεως καὶ τῆς τάξεως ἐν τῷ κόσμῳ καὶ αἰτία τῆς γνώσεως καὶ τῆς κινήσεως τῆς γνωστικῆς δυνάμεως τοῦ ἀνθρώπου. Ὁ νοῦς κοσμεῖ τὰ πάντα καὶ διήκει διὰ πάντων.

* * *

Εἰς τὰ διδάγματα ταῦτα τοῦ ΑΝΑΞΑΓΟΡΟΥ περὶ τοῦ Νοῦ, ὡς ἀρχῆς τῆς κινήσεως καὶ τῆς ἐν τῷ κόσμῳ τάξεως καὶ ὡς ἀρχῆς κατευθυνούσης τὴν κίνησιν τῆς γνωστικῆς δυνάμεως ἡμῶν τῶν ἀνθρώπων καὶ γενικώτερον τῶν ὄντων ἐκείνων, ἅτινα ἔχουσι ζωὴν, ἐπαναγνωρίζομεν τὰ σπέρματα τοῦ περιεχομένου τῆς ἐννοίας τοῦ ὑπερβατικοῦ περιβάλλοντος.

Ὁ ΑΝΑΞΑΓΟΡΑΣ πρῶτος εἰσηγητῆς τοῦ Νοῦ, ὡς αἰτίου τῆς κοσμοποιίας καὶ τῆς γενέσεως τῶν ὄντων, ἦτο εὐλογον νὰ παράσχη τὰ στοιχεῖα ἐκεῖνα, τὰ ὅποια στηρίζουσι μόνον τὴν καταβολὴν τῆς ἀρχῆς.

1. ΑΝΑΞΑΓΟΡΟΥ, Ἀπόσπ. 14.

2. ΑΝΑΞΑΓΟΡΟΥ, Ἀπόσπ. 12.

3. Πρβλ. ΠΛΑΤΩΝ. Κρατύλος 413 C. Πρβλ. DIELS — KRANZ, Ἐνθ. ἄνωτ. ANAXAGORAS A. 55.

Ὁ ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΗΣ παρὰ τὸν ἔπαινον τὸν ὁποῖον ἀπονέμει εἰς τὸν Ἀναξαγόραν διὰ τὴν εἰσαγωγὴν τῆς νέας αὐτῆς ἀρχῆς τοῦ νοῦ, ὡς ἀρχῆς τῆς κοσμοποιΐας, παρατηρεῖ ὅτι,

«καὶ ὅταν — ὁ Ἀναξαγόρας — ἀπορήσῃ διὰ τίν' αἰτίαν ἐξ ἀνάγκης ἐστὶ, τότε παρέλκει αὐτόν, ἐν δὲ τοῖς ἄλλοις πάντα μᾶλλον αἰτιᾶται τῶν γιγνομένων ἢ νοῦν»¹.

Ὁμοίως δὲ ΠΛΑΤΩΝ παρατηρεῖ ὅτι ὁ Ἀναξαγόρας ἐνῶ εἰσήγαγε τὸν νοῦν ὡς τὸν διακοσμοῦντα καὶ πάντων αἴτιον, ἀνέμενέ τις ἐκ τούτου καὶ ἐρμηνείαν τῆς ὅλης κοσμοποιΐας, καθ' ἣν ἔδει «τόν γε νοῦν κοσμοῦντα πάντα κοσμεῖν καὶ ἕκαστον τιθέναι ταύτη, ὅπη ἂν βέλτιστα ἔχῃ»².

Ἐν τούτοις παρατηρεῖ ὁ ΠΛΑΤΩΝ, ἐνῶ διεξῆλθον τὸ βιβλίον αὐτοῦ καὶ ἀνεγίνωσκον τὰ πέρα τῆς εἰσαγωγῆς τοῦ νοῦ ὡς κοσμοποιοῦ ἀρχῆς,

«ὄρῳ ἄνδρα τῷ μὲν νῶ οὐδὲν χρώμενον οὐδέ τινας αἰτίας ἐπαιτιώμενον εἰς τὸ διακοσμεῖν τὰ πράγματα, ἀέρας δὲ καὶ αἰθέρας καὶ ὕδατα αἰτιώμενον καὶ ἄλλα πολλὰ καὶ ἄτοπα»³.

Αἱ σημαντικαὶ αὗται παρατηρήσεις τοῦ Πλάτωνος καὶ τοῦ Ἀριστοτέλους δύνανται νὰ ἐρμηνευθῶσιν ὡς ἐξῆς.

Φαίνεται ἔτι ὁ ΑΝΑΞΑΓΟΡΑΣ τὴν ὅλην περὶ Νοῦ θεωρίαν αὐτοῦ ἐνεπνεύσθη πιθανὸν ἐκ τοῦ ἀμέσου αὐτοῦ περιβάλλοντος ἐν Ἀθήναις, ἐκ τῆς προσωπικότητος κυρίως τοῦ ΠΕΡΙΚΛΕΟΥΣ.

Ὁ ΠΕΡΙΚΛΗΣ εἶναι ἡ φωτεινὴ πραγματικότης, εἶναι «ὁ Νοῦς ὁ διακοσμήσας τὰ πάντα» ἐν τῇ πόλει, ὁ Περικλῆς εἶναι «ὁ κοσμοποιὸς Νοῦς» προσωποποιημένος ἐν τῇ Πολιτείᾳ.

1. Πρβλ. ΑΡΙΣΤΟΤ. Μ. τ. φ. Α. 4. 985 α, 19 κ. ἐξ.

2. Πρβλ. ΠΛΑΤΩΝ. Φαίδων 97 C.

3. Πρβλ. ΠΛΑΤΩΝ. Φαίδων 98 B – C.

Οὕτως ἐκ τῆς προσωπικότητος τοῦ ΠΕΡΙΚΛΕΟΥΣ ὁ ΑΝΑΞΑΓΟΡΑΣ ἐνεπνεύσθη καὶ εἰσήγαγεν εἰς τὴν Φιλοσοφίαν τὴν ἀνθρωποκεντρικὴν ἑρμηνείαν τῶν προβλημάτων τοῦ κόσμου καὶ τῆς ζωῆς.

Ὁ ΠΕΡΙΚΛΗΣ εἶναι τὸ ἄμεσον περιβάλλον, ὅπερ ἀνάγει εἰς τὸ ὑπερβατικὸν περιβάλλον.

* * *

Εἶναι γνωστὸν ὅτι ὁ ΑΝΑΞΑΓΟΡΑΣ ἦλθεν εἰς τὰς Ἀθήνας περὶ τὸ 462 π.Χ. καὶ ηὐτύχησε νὰ ἔχη μαθητὴν τὸν Περικλέα. Οὕτως ἐγένετο φίλος καὶ σύμβουλος τοῦ μεγάλου δημιουργοῦ τῆς Ἀθηναϊκῆς δημοκρατίας, τοῦ διακοσμητοῦ τῆς πόλεως τῶν Ἀθηναίων καὶ τῆς Πολιτείας τῶν Ἀθηναίων καὶ τοῦ ὕμνητοῦ τοῦ μεγαλείου αὐτῶν.

Ὁ Ἀναξαγόρας ἐπειδὴ ἀνεστράφη τὸν Περικλέα καὶ ἔζησεν ἐνεργῶς τὴν μεγάλην πολιτικὴν καὶ πολιτιστικὴν δημιουργίαν ἐκείνου, πιθανῶς ἐνεπνεύσθη ἐξ αὐτῆς τῆς προσωπικότητος τοῦ ΠΕΡΙΚΛΕΟΥΣ τὴν ἀφετηρίαν τῆς εἰσαγωγῆς τοῦ Νοῦ ὡς Ἀρχῆς εἰς τὴν Φιλοσοφίαν.

Φαίνεται δηλαδὴ ὅτι ὁ Ἀναξαγόρας ἐπίστευσεν ὅτι καθὼς ὁ Περικλῆς εἶναι ὁ δημιουργὸς τῆς κινήσεως πρὸς διακόσμησιν τῶν Ἀθηναίων καὶ πρὸς ἀνάπλασιν τῆς Ἀθηναϊκῆς δημοκρατίας, ἦτοι πρὸς ὀργάνωσιν τοῦ «κόσμου» τῶν Ἀθηναίων¹ καὶ ἐπομένως εἶναι ὁ Νοῦς ὁ τὰ πάντα ἐν τῇ Πολιτείᾳ κοσμήσας, οὕτω συνέλαβε τὴν ιδέαν, ὅτι πρέπει νὰ ὑπάρχη Νοῦς, ὅστις ἔδωκε τὴν πρώτην κίνησιν πρὸς διακόσμησιν τοῦ Παντός καὶ γένεσιν τοῦ

1. Πρβλ. ΠΑΤΡΙΑΡΧΕΑ, ΠΑΝΑΓΙΩΤΟΥ, Ἀρχὴ καὶ γένεσις τῆς Φιλοσοφίας. Ἐν Ἀθήναις 1955, σελ. 36, 99 κ. ἄλλ.

κόσμου, δι' ὃ καὶ εἰσήγαγεν εἰς τὴν Ὀντολογίαν τὸν Νοῦν ὡς Ἀρχὴν κοσμοποιόν.

Καὶ ὅπως ὁ ΠΕΡΙΚΛΗΣ ἐνέπνευσε μὲν τὴν κίνησιν πρὸς ὀργάνωσιν τοῦ κόσμου τῆς Πολιτείας τῶν Ἀθηναίων καὶ εἰσηγήθη τὴν σύγκλησιν Πανελληνίου Συνεδρίου ἐν Ἀθήναις πρὸς ὀργάνωσιν τοῦ κόσμου τοῦ Ἑλληνικοῦ, ἀλλὰ δὲν ἔφερε μέχρι τέλους εἰς πέρας τὸ νέον τοῦτο ἔργον τῆς Πολιτικῆς κοσμοποιίας, οὕτω καὶ ὁ ΑΝΑΞΑΓΟΡΑΣ παρεδέχθη, ὅτι ὁ Νοῦς ἐν τῇ κοσμοποιίᾳ ἔδωκε μὲν τὴν ἀφετηρίαν πρὸς γένεσιν τοῦ κόσμου διὰ τῆς κινήσεως, ἀλλ' ὅτι παραλλήλως πρὸς αὐτόν, καὶ ἄλλαι αἰτίαι φυσικαὶ καὶ μηχανικαὶ ἐπενεργοῦσι καὶ ἐπάγονται ἀποτελέσματα, ἐνῶ ὁ κοσμοποιὸς Νοῦς ἔδωσε μόνον τὴν ἀφετηρίαν τῆς κινήσεως πρὸς γένεσιν τοῦ κόσμου. Ἐδημιούργησε δὲ ὁ κοσμοποιὸς Νοῦς καὶ τὸν Νοῦν τοῦ ἀνθρώπου, τὸν ὁποῖον ἐκίνησε νὰ ἐνεργῇ πρὸς ἀποτελέσιν τοῦ ἔργου τῆς κοσμοποιίας.

Ἄλλ' ὅτι ὁ Περικλῆς ὡς Νοῦς δὲν ἠδυνήθη νὰ φέρῃ εἰς πέρας, εἶναι φανερόν ὅτι παραμένει ὡς γνώμη, τὴν ὁποίαν ἀπόκειται νὰ πραγματοποιήσωσιν ἄλλοι, οἱ ὁποῖοι διὰ τοῦ Νοῦ αὐτῶν θὰ ἀναχθῶσι καὶ θὰ μετὰσχωσι τῆς γνώμης τοῦ Νοῦ τοῦ Περικλέους καὶ θὰ ἐνεργήσωσιν, ἵνα συνεχίσωσι τὴν διακόσμησιν τῆς Πολιτείας οὐ μόνον ἐπὶ τῆς Πανελληνίου βάσεως, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τῆς παγκοσμίου διὰ τῆς ιδρύσεως τῆς παγκοσμίου συμπολιτείας. Οὕτω καὶ ὁ ΑΝΑΞΑΓΟΡΑΣ ἀναλόγως παρέστησε τὸν κοσμοποιὸν αὐτοῦ Νοῦν.

Ὁ κοσμοποιὸς Νοῦς ἔδωκε μόνον τὴν κίνησιν πρὸς τὴν κοσμοποιίαν, τὸ ὅτι δὲ δὲν ἐχώρησε περαιτέρω νὰ διακοσμήσῃ τὴν ἐστερημένην ζωῆς φύσιν, τοῦθ' ὅπερ ἐπενεργοῦσι ἄλλαι φυσικαὶ αἰτίαι, ὡς καὶ τὰ ἄλλα φαινόμενα τοῦ κόσμου, μαρτυρεῖ ὅτι παρέδωκε τοῦτο ὡς παλμὸν τοῦ Νοῦ τοῦ ἀνθρώπου.

Ὁ Νοῦς τοῦ ἀνθρώπου μετέχων τοῦ κοσμοποιοῦ Νοῦ

εἶναι ἰκανὸς νὰ ἐλαύνηται ὑπὸ τῆς νοητικῆς αὐτοῦ λειτουργίας εἰς ἐνέργειαν, ἵνα κατευθύνῃ τὰς φυσικὰς ἐκεῖνας αἰτίαις κατὰ σκοπὸν οὕτως, ὥστε διὰ τῆς ἀνθρωπίνης περιχωρήσεως νὰ διακριθῇ καὶ περαιτέρω τὸ ἔργον τῆς κοσμοποιίας πρὸς π λ ή ρ η ἀποτέλεσιν τοῦ « κ ό σ μ ο υ ».

Εἶναι μάλιστα πιθανὸν ὁ ΑΝΑΞΑΓΟΡΑΣ νὰ εἶχεν ἐρμηνεύσει, ὡς « ὁ φ υ σ ι κ ῶ τ α τ ο ς », εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς τὰ φαινόμενα τοῦ κόσμου διὰ τῶν φυσικῶν ἐκεῖνων αἰτιῶν καὶ ἐκ τῶν ὑστέρων νὰ ἐνεπνεύσθη ἐκ τῆς προσωπικότητος τοῦ ΠΕΡΙΚΛΕΟΥΣ τὴν περὶ Νοῦ ἰδέαν. Οὕτως εἰσήγαγε μὲν τὸν Νοῦν, ὡς ἀρχήν, ἣτις ἔδωκε τὴν πρώτην κίνησιν πρὸς τὴν κοσμοποιίαν, δὲν ἠδυνήθη ὅμως δι' αὐτοῦ νὰ ἐρμηνεύσῃ καὶ ἐκεῖνα, τὰ ὅποια εἶχε πρότερον ἐρμηνεύσει δι' ἄλλων φυσικῶν αἰτιῶν τοσοῦτω μᾶλλον, καθόσον περὶ τῶν φαινομένων ἐκεῖνων δὲν ἠδύνατο νὰ ἔχῃ καὶ ἄμεσον ἐμπειρίαν.

Πιθανώτατα μάλιστα ὁ ΑΝΑΞΑΓΟΡΑΣ κατενόησεν ἐκεῖνο, εἰς τὸ ὅποῖον μόλις ἡ σύγχρονος Ὀντολογία ἐπέτυχε νὰ ἀναχθῇ. Ὅτι δηλαδή τὰ φαινόμενα τοῦ κόσμου εἶναι τόσον πολύπλοκα, ὥστε δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ἐρμηνευθῶσιν ἐκ μιᾶς μόνης ἀρχῆς, εἴτε πνευματικῆς, εἴτε ὑλικῆς¹.

Ὑπάρχουσι στρώματα ἐν τῷ κόσμῳ διεπόμενα ὑπὸ κατηγοριῶν, τὰς ὁποίας προσπαθεῖ νὰ διαγνώσῃ καὶ νὰ ὑποτυπώσῃ ἡ σύγχρονος Ὀντολογία.

Πιθανώτατα ὁ Ἀναξαγόρας εἶχεν ἀναχθῇ εἰς τὰς ἀληθείας ταύτας καὶ εἰσήγαγε μὲν τὸν Νοῦν ὡς κοσμοποιὸν ἀρχὴν πνευματικῆς φύσεως, δὲν ἐπεχείρησεν ὅμως νὰ ἐρμηνεύσῃ δι' αὐτοῦ πάντα τὰ φαινόμενα καὶ τὰ στρώματα τοῦ κόσμου.

Ἄνεγνώριζε δηλαδή, ὅτι ὑπάρχουσι καὶ ἄλλαι αἰτίαι, αἰτινες εἶναι ἐνεργοὶ ἐν τῷ κόσμῳ καὶ διέπουσιν ὠρισμένα

1. Πρβλ. HARTMANN, NICOLAI, *Ontologie*. Band. 3. *Der Aufbau der realen Welt*. Berlin 1949².

ΤΟΥ ΑΥΤΟΥ, *Philosophie der Natur*. Berlin 1950.

φαινόμενα καὶ στρώματα αὐτοῦ καὶ ὅτι ὁ ἄνθρωπος εἶναι ἱκανὸς νὰ κατανοῇ τὰς αἰτίας ταύτας καὶ νὰ κατευθύνῃ αὐτὰς σκοπίμως οὕτως, ὥστε ἐν τῷ ἀπείρῳ χρόνῳ νὰ συντελῆται ὡς παλμὸς τῆς ζωῆς καὶ νὰ ἀποτελῆται τὸ ἔργον τῆς κοσμοποιΐας.

Ὅπως δὴ ποτε ὁ ΑΝΑΞΑΓΟΡΑΣ διὰ τῆς εἰσαγωγῆς τοῦ Νοῦ ὡς κοσμοποιοῦ ἀρχῆς καὶ διὰ τῶν στοιχείων, ἅτινα παραδίδει, παρέσχε γενναίαν καταβολὴν καὶ ἐπέτελεσε τὴν στροφὴν πρὸς ἀνθρωποκεντρικὴν ἐρμηνείαν τοῦ κόσμου.

* * *

Τὰ στοιχεῖα, ἅτινα παρέσχεν ὁ ΑΝΑΞΑΓΟΡΑΣ περὶ τοῦ Νοῦ, εἶναι τόσον θεμελιώδη, ὥστε καθιστῶσι τὴν καταβολὴν ἀείζωον ῥίζαν τοῦ Νοῦ, ὡς Ἄρχῆς, ἣ ὁποία ἀποτελεῖ τὸ ὑπερβατικὸν περιβάλλον τοῦ ἀνθρώπου.

Ἡ Ἄρχὴ αὕτη, ὡς τὸ ὑπερβατικὸν περιβάλλον, κινεῖ τὸν ἄνθρωπον πρὸς νοητικὴν ἐνέργειαν καὶ πρακτικὴν δρασίαν διὰ τὴν πραγματοποίησιν τῶν νοηθέντων καὶ συνδημιουργίαν ἐν τῷ κόσμῳ, ἥτοι πρὸς ἀποτελέσειν τοῦ ἔργου τῆς κοσμοποιΐας.

Παραμένει λοιπὸν ὁ Νοῦς τοῦ ΑΝΑΞΑΓΟΡΟΥ ὡς τὸ ὄθεν ἡ ἀρχὴ τῆς κινήσεως τοῦ ἀνθρώπου.

Ἡ Ἄρχὴ αὕτη θεμελιώνει ὀντολογικῶς τὸ ὑπερβατικὸν περιβάλλον τοῦ ἀνθρώπου καὶ κινεῖ αὐτὸν πρὸς δημιουργικὴν ἐνέργειαν, ἥτοι πρὸς ἀναγνώρισιν καὶ διάκρισιν τῶν σπερμάτων τοῦ περιέχοντος καὶ σύμμιξιν καὶ διάκρισιν αὐτῶν διὰ τοῦ Νοῦ εἰς νέας μορφάς, αἵτινες κατευθύνουσιν εἰς κόσμον καὶ ὀδηγοῦσι πρὸς ὁλοκλήρωσιν τοῦ ἔργου τῆς κοσμοποιΐας.

* * *

Ἡ ὀλοκλήρωσις τοῦ ἔργου τούτου τῆς κοσμοποιΐας
συντελεῖται ἀεὶ καὶ θὰ συντελῆται μὲ κέντρον

τὸν ἄνθρωπον,

ὡς τὸν Δημιουργὸν Νοῦν, τὸν Νοῦν τὸν ἱκανὸν «κινῆσαι τὸ πᾶν»,

ὡς τὸν Νοῦν, ὅστις «ἐπελθὼν τὰ πάντα διεκόσμησε» καὶ ὅστις ἀεὶ ἐρχόμενος ἐκ νέου καὶ ἐπερχόμενος τὰ πάντα θὰ διακόσμηῃ.

ὡς τὸν Νοῦν, ὅστις «ἰσχύει μέγιστον» καὶ διακοσμεῖ «καὶ ὅποια ἔμελλεν ἔσεσθαι καὶ ὅποια ἦν, ἄσσα, νῦν μὴ ἔστι, καὶ ὅποια ἔστι»,

ὡς τὸν Νοῦν, τὸν αὐτοδύναμον καὶ ἄπειρον καὶ αὐτοκρατῆ,

«αὐτοκράτορα ὄντα»,

πάντων κρατοῦντα καὶ

«τὸν αἴτιον τοῦ κόσμου

καὶ τῆς τάξεως πάσης»

— τὸν κατὰ τὸν ΑΝΑΞΑΓΟΡΑΝ —

ΝΟΥΝ¹.

1. ΑΝΑΞΑΓΟΡΟΥ, Ἐπίκρ. 12.— Πρβλ. καὶ DIELS — KRANZ, Ἐπικρ. ἀνωτ. ANAXAGORAS A. 42.— A. 55.— A. 58.— A. 100.